

Zbornik predstavlja značajan doprinos razumevanju odnosa građana i građanki prema konstelaciji demokratije u Srbiji. Radovi su argumentativni, odgovaraju akademskim normama i nude kompleksnu sliku o izabranom predmetu. Prilozi su komplementarni na taj način da time razvijaju neophodnu kompleksnost u predstavljanju demokratske transformacije u domaćem i evropskom kontekstu.

Dopisni član SANU, Alpar Lošonc

Radove u zborniku odlikuje tematska i stilska raznovrsnost, kao i kvalitet i originalnost naučnog pristupa. Sa jedne strane, to bi se moglo tumačiti kao odsustvo principa homogenosti, sa druge, pak, kao bogatstvo u različitosti mogućih interpretacija centralne teme. Svi se oni kritički odnose prema polaznoj istraživačkoj ideji – stavovima srpskog građanstva o trodecenijskoj demokratskoj transformaciji Srbije.

Prof. dr Dragan Todorović

Struktura zbornika ukazuje na analitički višeslojnu analizu istraživnog problema. Autori na koncizan i argumentovan način pristupaju analizi različitih tema od značaja za istraživanje stavova građana/ki prema procesu demokratizacije Srbije u protekle tri decenije i izvode utemeljene zaključke. Autore odlikuje sistematičnost, preciznost i jasnoća u pristupu predmeta istraživanja. Zbornik predstavlja dragocen doprinos razumevanju odnosa građana/ki Srbije prema procesu demokratizacije od uvođenja višepartijskog sistema do danas.

Dr Dejana Vukasović

Zbornik nastavlja tradiciju kvalitetnih istraživanja javnog mnjenja Centra za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka i doprinosi kontinuitetu saznanja u domenu politikoloških studija i istraživanja društvene tranzicije. Posebna vrednost zbornika je što nastavlja istraživanje važnih odrednica političke kulture i političkog života (autoritarnost, korupcija). Zaključci autora zbornika ujedno su korisne smernice i za šire područje nauka koje se bave politikom, kao što su sociologija i antropologija.

Dr Suzana Ignjatović

www.idn.org.rs

DEMOKRATSKE PROMENE U SRBIJI

Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije

Urednici
Milica Joković Pantelić
Goran Bašić

Edicija Istraživanja

Radovi u ovom tematskom zborniku zasnovani su na podacima empirijskog istraživanja o stavovima građanki i građana Srbije o društvenim, ekonomskim i političkim promenama u Srbiji tokom protekle tri decenije, koje je 2022. godine sproveo Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje (CPIJM) Instituta društvenih nauka (IDN). Autori, svi saradnici CPIJM i stručnjaci u okviru različitih disciplina društvenih nauka, osvetljavaju transformaciju Srbije, pružajući, uprkos multidisciplinarnom karakteru zbornika, koherentnu analizu javnog mnjenja Srbije.

Ovim izdanjem u okviru edicije *Istraživanja*, IDN nastavlja da jača, podržava razvoj i sprovođenje empirijskih istraživanja. Ta istraživanja su zbog koncepcijske zahtevnosti i složene logistike dugo zapostavljena u društvenim naukama u Srbiji. Ona, međutim, uz teorijsku utemeljenost ideja, činjenice i validne podatke, prikupljene na osnovu savremene naučne metodologije, ostaju stubovi naučnog rada, ali i osnov za donošenje realnih i delotvornih preporuka i odluka u javnim politikama.

EDICIJA ISTRAŽIVANJA

DEMOKRATSKE PROMENE U SRBIJI

Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije
u protekle tri decenije

EDICIJA

Istraživanja

UREDNIKA EDICIJE

Dr Irena Ristić

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka

Beograd, 2023.

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

RECENZENTI

Dopisni član SANU Alpar Lošonc

Prof. dr Dragan Todorović

Dr Dejana Vukasović

Dr Suzana Ignjatović

ISBN 978-86-7093-265-4

Demokratske promene u Srbiji

STAVOVI GRAĐANA I GRAĐANKI O DEMOKRATSKOJ TRANSFORMACIJI SRBIJE U PROTEKLE TRI DECENIJE

UREDNICI

Milica Joković Pantelić

Goran Bašić

Beograd, 2023.

MILICA JOKOVIĆ PANTELIĆ

Naučna saradnica

Institut društvenih nauka, Beograd

BRANKA MATIJEVIĆ

Istraživačica saradnica

Institut društvenih nauka, Beograd

Politička korupcija u Srbiji*

Sažetak

U radu su obrađeni oblici i uzroci političke korupcije u Srbiji. Posebno je razmatran odnos sistemske i političke korupcije, kao i posledice političke korupcije na politički i institucionalni život. Analizom je obuhvaćen i odnos medija prema značaju i borbi protiv političke korupcije. Cilj rada je da prikaže kako građani i građanke Srbije doživljavaju političku korupciju. Oslanjajući se na podatke iz anketnog onlajn istraživanja „Vrednosni stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije (1990–2022)“, koje je sproveo Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka, ova studija je usmerena na proveravanje hipoteza koje se odnose na percepciju rasprostranjenosti političke korupcije, njenu povezanost sa političkim poverenjem, autoritarnošću i poverenjem u tradicionalne medije. Rezultati su pokazali da građani i građanke smatraju da je politička korupcija raširena pojava. Istraživanje je potvrdilo da ispitanici koji smatraju da je politička korupcija raširenija imaju manje poverenje u političke institucije i političke partije. Takođe, poverenje u tradicionalne medije je manje ukoliko su ispitanici istog stava. Rezultati su pokazali i da ispitanici sa manjim skorom na skali autoritarnosti u većoj meri percipiraju političku korupciju kao raširenu pojavu.

Ključne reči: politička korupcija, političko poverenje, političke institucije, političke partije, mediji, autoritarnost

Uvod

Od nastanka do danas, korupcija se razvijala na različite načine, obuhvatajući različite oblasti čovekovog života, zahvatajući ponekad kompletna društva, države, imperije i civilizacije. Ova pojava se tokom istorije pokazivala u različitim oblicima. Ti oblici su uticali na nastanak i ukorenjivanje korupcije u različitim segmentima državnog i društvenog života. Oblici korupcije tokom istorije pokazivali su se u obliku dominacije nekih oblasti zahvaćenih njome preko kojih se korupcija prelivala u druge oblasti društvenog i političkog života. Jedan od oblika korupcije jeste *politička korupcija*, koja se javlja još u davnoj prošlosti, formiranjem prvih država. Njeno sistematično i dominantno delovanje, međutim, ispoljava se u modernim, posebno savremenim društvima. U savremenim društvima politička korupcija se pokazuje kao najopasniji i, istovremeno, najmoćniji oblik korupcije. Politička korupcija prelazi i okvire država, pa u savremenom svetu postaje globalni dominantan fenomen.

U drugoj polovini XX veka počela su temeljna istraživanja korupcije koja su se prilično razvila ne samo u razvijenim nego i u nerazvijenim zemljama. To je bio izazov za istraživače korupcije da sastave prve tipologije korupcije (Јоковић, 2018). U okviru tih tipologija neki

* Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2023. godinu koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

autori navode i izdvajaju i političku korupciju. Tako Vito Tanci (Vito Tanzi) u tipologiji u kojoj razlikuje nekoliko vrsta korupcije na prvo mesto izdvaja birokratsku korupciju, u kojoj razlikuje sitnu i krupnu korupciju, i upravo krupnu korupciju označava političkom korupcijom (Tanzi, 1998: 565). I u tipologiji korupcije Rasme Karklins (Rasma Karklins) kao posebna korupcija u okviru političkih institucija izdvojena je politička korupcija (Karklins, 2007: 29). Andrej Šlajfer (Andrei Shleifer) i Robert Višni (Robert Ward Vishny) razlikuju korupciju bez krađe i korupciju uz krađu, a neki autori su njihovoj tipologiji dodali i korupciju povezanu s promenom zakona koju su nazvali političkom korupcijom (Shleifer & Vishny, 1993: 601–602; Antić i dr., 2001: 21). Korupcija bez krađe označena je belom, korupcija uz krađu sivom, a korupcija koja zloupotrebljava zakone i propise crnom korupcijom (Ledeneva, 2006: 206). Upravo su crnu korupciju označavali političkom korupcijom. Inge Amundsen (Inge Amundsen) u okviru svoje tipologije razlikuje političku i birokratsku, odnosno krupnu i sitnu korupciju (Amundsen, 1999: 3–4). Ovaj autor političku korupciju vezuje za krupnu jer smatra da njome ljudi na političkim položajima pribavljaju ogromnu materijalnu dobit. Sve to oni čine tako što utiču na donošenje zakona koji omogućavaju određenim interesnim grupama sticanje enormne dobiti. Amundsen smatra da je politička korupcija pogubna po institucije vlasti jer izaziva institucionalno urušavanje i raspad institucija. Na taj način se uništava i politički život jedne države. Grupa autora u zajedničkom radu razlikuje četiri oblika korupcije: mito, proneveru, prevaru i iznudu (Andvig i dr., 2001: 8–9). Oni, pored mita i iznude, dodaju dva nova oblika: proneveru i prevaru. Proneverom označavaju krađu koju funkcioneri počine u javnoj instituciji u kojoj rade. Prevaru povezuju sa manipulacijom informacijama, podacima i stručnošću javnih funkcionera radi lične dobiti. U okviru tri tipologije koje je sačinio Johan Lambsdorf, on u trećoj tipologiji razlikuje političku i administrativnu korupciju (Lambsdorff, 2007: 20). Političku korupciju povezuje sa političarima, a administrativnu sa državnim službenicima. Grejem Bruks (Graham Brooks), Dejvid Volš (David Walsh), Kris Luis (Chris Lewis) i Hakjong Kim (Hakkyong Kim) izdvojili su sedam vrsta korupcije od kojih je jedna politička korupcija. Oni političku korupciju povezuju sa političkim funkcionerima, odnosno njihovim podmićivanjem (Brooks i dr., 2013: 21–23). Primer ove korupcije jeste zloupotreba položaja, odnosno političke moći, koja omogućava lično bogaćenje. Od naših autora izdvaja se tipologija Čedomira Čupića, koji je u okviru drugog tipa korupcije, prema kriterijumu sistema, izdvojio političku korupciju kao poseban tip (Čupić, 2016: 115). Prema njemu, političku korupciju karakteriše zloupotreba političkih institucija u režiji političara, posebno onih na vlasti.

Sve ove karakteristike političke korupcije kao tipa označavaju i osvetljavaju različite strane i uvide u delovanje političke korupcije.

Politička korupcija – pojam i određenja

Politička korupcija je posebno opasan oblik korupcije jer zloupotrebljava položaj političara, političkih vođa, ali i njihovih saradnika u svrhu pribavljanja lične ili grupne koristi i dobitka. Izvorište političke korupcije je vlast, posebno delovi izvršne vlasti. Drugim rečima, političku korupciju podstiče izvršna vlast, odnosno vlada. Ona obuhvata i druge dve grane vlasti – zakonodavnu i sudsku. Smatra se da je politička korupcija najopasniji oblik koruptivnog ponašanja u državi. Ona podstiče sve druge oblike i vrste koruptivnog delovanja i, što je kao posledica najopasnije, zaustavlja bilo koji vid otpora i borbe.

Politička korupcija, kada je u pitanju politički poredak, uništava vrednosti na kojima taj poredak počiva i još konkretnije – institucije koje garantuju taj politički poredak. Politička korupcija dovodi u pitanje prvenstveno univerzalne vrednosti: pravdu, dobro, slobodu i ravnopravnost. Navedene univerzalne vrednosti su značajne za odvijanje normalnog političkog života u društvu. Uništavanjem ovih vrednosti, politička korupcija razara i celokupan institucionalni deo države.

Koruptivno ponašanje političara koje je dobilo enorman zamah ne razara samo političke institucije nego i sve druge državne institucije koje u lične i posebne svrhe zloupotrebljavaju oni koji su u datom trenutku na vlasti. Drugi momenat, kada su u pitanju institucije, jeste da se na čelo institucija postavljaju poslušni ljudi koji će sprovoditi zloupotrebe političara i koji će nadzorom i kontrolisanjem onemogućavati zaposlene u institucijama da obavljaju posao u skladu sa zakonima i propisima. Treći momenat jeste da se institucije parališu tako što prestaju da reaguju i funkcionišu.

Politička korupcija funkcioniše manifestno i latentno. Manifestno funkcionisanje političke korupcije, kao i njeno širenje, odvija se u okviru vlasti. Latentno funkcionisanje političke korupcije odvija se u okviru svih političkih subjekata u političkom životu države. Tako se pokazuje da često politička korupcija postaje i jedan od načina funkcionisanja opozicije, ali i nekih navodno nezavisnih, nadzornih i kontrolnih organa. Latentno funkcionisanje političke korupcije najčešće je nevidljivo i obavijeno tajnom. Ono se pokazuje tek kada politički akteri stupe na vlast.

Pored navedenog, oni koji su se bavili političkom korupcijom dali su i specifičnija određenja koja su sužena (svedena) samo na jednu vrstu političkog ponašanja. Tako, na primer, Karklins smatra da je politička korupcija ponašanje koje se odvija u okviru javnih institucija (Karklins, 2007: 116), a Amundsen da je politička korupcija „odstupanje od racionalno-legalnih vrednosti i principa moderne države” i da uništava institucije u državi (Amundsen, 2018: 3–4). Grupa autora političku korupciju određuje kao manipulaciju političara političkim institucijama i manipulaciju procedurama kako bi ostvarili ličnu korist, a istovremeno zloupotrebili instituciju (Andvig i dr., 2001: 44). Klaudio Feraz (Claudio Ferraz) i Frederiko Finan (Frederico Finan) političku korupciju definišu kao „svaku nepravilnost u vezi sa prevarama u nabavkama”, odnosno preusmeravanje javnih sredstava u lične ili posebne svrhe, kao i prekomerno fakturisanje kojim politički subjekti takođe pribavljaju ličnu korist (Ferraz & Finan, 2008: 262). Svako od ovih određenja pogađa neki deo zloupotrebe političkih funkcija političkih aktera koji narušavaju funkcionisanje države i javno dobro ili javni interes radi lične dobiti (Јоковић, 2015: 86).

Oblici političke korupcije

Politička korupcija se javlja u različitim oblicima. Dva elementarna oblika su iznuda i primanje mita (Čupić, 2016: 115). Prema nekim autorima postoje i drugi oblici poput izvlačenja rente ili resursa radi lične svrhe političkih subjekata i forsiranje klijentelizma u ekonomskom životu države preko kojeg se takođe kao protivusluga izvlači lična korist (Fukuyama, 2018: 54). Jedan od oblika političke korupcije izvršne vlasti jeste i stvaranje veštačkih oskudica (Fukuyama, 2018: 54). Još jedan vid je zloupotreba carinskih službi ograničavanjem uvoza, što omogućava ličnu korist davanjem dozvola samo određenim uvoznim

kompanijama. Kao poseban oblik političke korupcije jedan broj autora označava terminom „trgovina uticajem” (Goati, 2008: 239).

Politička korupcija u obliku iznude i u obliku primanja mita koristi se za donošenje selektivnih zakona i propisa, za različite privilegije, kao i monopolisanje kada su u pitanju državne investicije, ali i za druge oblike pritiska na institucije: da rade van zakonskih okvira, odnosno da omogućavaju nelegalne aktivnosti. Političkom korupcijom unosi se neravnopravnost kada su u pitanju zakoni i propisi, ali i poslovanje u svim društvenim delatnostima.

Iskustva i primeri, u svetu i kod nas, pokazuju da politički subjekti mogu da zloupotrebe vlast tako što od zainteresovanih iznuđuju mito za sebe ili za svoju političku stranku. Iznuđivanje mita obavlja se perfidno. Političari zainteresovanima najčešće nude izgovor da daju određenu sumu kao donatori partija, zadržavajući deo iznuđenog za sebe. To je jedna vrsta „reketa”, posebno kada su u pitanju privrednici. Takođe, mito se iznuđuje i zbog neefikasnosti funkcionisanja institucija, pa političari tu neefikasnost eliminišu. Drugi oblik političke korupcije, primanje mita, takođe proizilazi iz iskustva zainteresovanih za rešavanje njihovih potreba ili interesa da ponude mito i da time reše svoj problem. Pojedinci u vlasti mogu da koriste položaj „radi sticanja prednosti prilikom dobijanja poslova finansiranih iz javnih, budžetskih sredstava. Na taj način se zloupotrebljava položaj u vlasti radi pribavljanja privatne dobiti” (Joković, 2017: 465).

Izvlačenje rente takođe je jedan od oblika političke korupcije. Ono se najčešće obavlja tako što javni funkcioneri stvaraju veštačko stanje oskudice i na osnovu toga enormno podižu cene prirodnih resursa, a njihovo crpljenje postaje mnogo jeftinije od prodajne cene proizvoda (Fukuyama, 2018: 54). Ovakvim rentiranjem izvlači se ogromna korist i dobit za lične ili posebne svrhe. Funkcioneri upravo korupcijom „iskrivljuju proces odlučivanja u javnom sektoru da bi obezbedili veliki rente za sebe i proizveli neefikasne i nepravedne javne politike” (Rouz-Ejkerman, 2007: 49). Političari u izvršnoj vlasti mogu da koriste i uredbe kojima se ograničava uvoz i na osnovu tog ograničenja omogućavaju samo određenima privilegije koje se onda koriste za podmićivanje. Carinskim ograničavanjem uvoza stvaraju se mogućnosti za rentu koja bi trebalo da pripada državi, ali koju najčešće iskoriste političari spremni na koruptivne radnje. Drugim rečima, oni državnu dobit stavljaju u vlastite džepove.

Jedan od oblika političke korupcije jeste „trgovina uticajem”. Svi na vlasti pored profesionalnih dužnosti i odgovornosti imaju i uticaj kako će odgovorno delovati da bi vlast racionalno i efikasno funkcionisala. Uticaj bi trebalo da bude profesionalno definisan, kao i da se odnosi na produktivnost i efikasnost organa vlasti u kojem deluju nosioci javnih funkcija. U tom značenju uticaj je izuzetno bitan za realizaciju poslova u okviru organa koji se njima bavi. Uticaj je, međutim, paradoksalan jer se može iskoristiti i van profesionalnih standarda i zloupotrebiti tako da utiče da se nešto realizuje izvan i suprotno zakonu. Upravo takvo delovanje je zloupotreba uticaja u funkcionisanju državnog organa. Ta zloupotreba završava u jednoj vrsti trgovine koja se može označiti formulom „ja tebi – ti meni”. Kada ova formula ovlada u okviru vlasti i institucija, onda nastaje stanje „trgovine uticajem”. „Trgovina uticajem” je „situacija u kojoj osoba zloupotrebljava svoj uticaj na proces donošenja odluka za treću stranu (osobu, instituciju ili vladu) u zamenu za svoju lojalnost, novac ili bilo koju drugu materijalnu ili nematerijalnu neprikladnu prednost” (Slingerland, 2010: 2). Majkl Džonston (Michael Johnston) razlikuje u okviru „trgovine uticajem” korupciju kojoj je u centru moć, odnosno dobijanje funkcije koja raspolaže moći, a ta moć omogućava uticaj i

korupciju kojom se na osnovu uticaja potražuje bogatstvo (Johnston, 2005: 42–43). Korupcija kojom se potražuje bogatstvo usmerena je na „vladine ugovore, sprovođenje politike, ili specifične aspekte zakona” (Johnston, 2005: 43). Opasno stanje, kada je u pitanju „trgovina uticajem”, „jeste kada ona poprimi sistemski karakter, odnosno kada postane „kolektivno stanje”. To je primer usmerenosti „trgovine uticajem” na institucije. Ova usmerenost ne zadržava se samo na tome da se spolja utiče na instituciju da se nelegalno ponaša već se obrazac „trgovine uticajem” useljava unutar institucije i razara je. Svako organizovanje, posebno napredovanje u instituciji, podleže „trgovini uticajem”.

„Trgovina uticajem” širi se i van vlasti i može da obuhvati sve političke subjekte u političkom poretku. Oni koji su spremni da koruptivnim radnjama rešavaju svoje probleme, bave se i projekcijom neposrednog budućeg političkog ustrojstva. Drugim rečima, odmeravaju šanse onih na vlasti na sledećim izborima i koje bi partije mogle da osvoje vlast. U toj računici oni ne samo što obavljaju koruptivne radnje sa političkim subjektima koji su trenutno na vlasti već počinju da investiraju i u buduće subjekte za koje smatraju da bi vlast mogli osvojiti. Postoje interesne grupacije koje su u stanju da ulažu i u one koji trenutno nemaju šanse, ali svojim ulaganjima postaju ozbiljni činioци u političkom takmičenju. To je posebno karakteristično za kriminalne interesne grupacije, odnosno mafiju, koja počinje da ulaže veliki novac u neku od partija čiji čelnici prihvataju njihovu ponudu i velikim ulaganjem neretko uspevaju da te partije osvoje mesta u parlamentu – nekada i da same formiraju vlast, a nekada kao koalicioni partneri koji će dobiti određena mesta u okviru izvršne vlasti (ministarstva).

Ako se ne prati i ne sprečava trgovina uticajem, ona može da završi tako što preko političke korupcije potpuno uspostavlja koruptivni obrazac ponašanja u državi. Trgovinom uticajem opasne interesne grupacije predlažu i nameštaju donošenje zakona koji će odgovarati njihovim potrebama ili donošenjem uredbi koje će im omogućiti privilegovanu i monopolnu poziciju u unosnim poslovima. Trgovine uticajem nisu pošteđene ni demokratske zemlje, čak su one u tom pogledu najrizičnije. U autoritarnim vladavinama trgovina uticajem je ograničena jer autoritarne vođe same iznuđuju ili podstiču mito i podmićivanje. Takođe, oni samovoljno određuju koje će interesne grupe dobijati poslove jer ih na osnovu toga reketiraju. I kada se služe mafijom, oni je drže u rukama.

Uzroci političke korupcije

Pored opštih uzroka političke korupcije, mogu se izdvojiti i posebni: a) pohlepa političkih vođa i funkcionera na vlasti; b) samovolja vlastodržaca i c) finansiranje političkih partija.

Pohlepa političkih vođa i funkcionera na vlasti jeste prvi uopšteni uzrok korupcije, pohlepa kao svojstvo ljudske prirode. Svi istraživači političke korupcije trebalo bi da imaju na umu da je pohlepa svojstvo svakoga čoveka, sastavni deo njegove i biološke i mentalne strukture ličnosti, pa ni funkcioneri u vlasti i institucijama nisu pošteđeni ovog svojstva ljudske prirode (Čupić, 2016: 13). U dobro uređenim društvima to svojstvo se najpre ograničava vaspitanjem i obrazovanjem, potom socijalizacijom i važnim sredstvima kao što su nadzor i kontrola, posebno vlasti i institucija. Ako pohlepa nije zaustavljena i ako pojedinci ne mogu da je kontrolišu vaspitanjem i obrazovanjem, onda se to socijalizacijom dela društvenog života postiže spoljašnjim sredstvima. To su dobri zakoni i propisi, efikasno i racionalno

funkcionisanje institucija i stalni nadzor i kontrola. Ukoliko to izostane, pokazaće se u punoj meri ovo svojstvo ljudske prirode onih na važnim političkim položajima i biće jedan od uzroka razvijanja i širenja političke korupcije.

Drugi uzrok je samovolja vlastodržaca koju razotkrivaju diktatorske i tiranske karakteristike koje se zakonski ne zaustavljaju ili gde tirani i diktatori manipulacijama suspenduju ili ignorišu zakone i legalnost. Samovolja političkih vođa izuzetno je opasna jer generiše koruptivno delovanje cele piramide vlasti i institucionalnog funkcionisanja. To je primer kako se uzurpira vlast i celokupni sistemi vlasti podređuje ličnoj volji čelnika države. Tamo gde vladavina zakona i institucije funkcionišu, šanse za samovolju svode se na najmanju meru, a i ako se pojave, brzo su sankcionisane i na taj način se zaustavlja ovaj uzrok širenja političke korupcije.

Treći uzrok političke korupcije je finansiranje političkih partija. Pojedini savremeni autori koji se bave partijama, izbornim sistemima i korupcijom, smatraju finansiranje političkih partija jednim od značajnih uzroka političke korupcije. Ovaj uzrok političke korupcije nastaje sa pojavom političkih partija, posebno u višepartijskim sistemima. Za održanje neke političke partije, pored njene ideologije, organizacije, političke volje, bitna je i finansijska strana i za njeno osnivanje i za održavanje i razvijanje. U savremenim okolnostima nezamislivo je formiranje i organizovanje političke partije bez finansijske potpore. Nesporno je da je teško održati partiju bez „novčanih sredstava, čiji iznos zavisi od veličine i tipa partije, brojnosti stanovništva i prostranstva zemlje, 'vertikalne decentralizacije', odnosno broja nivoa na kojima se biraju politički predstavnici, broja organizacionih nivoa same partije, tipa izbornog sistema” (Goati, 2008: 195).

Finansijska sredstva bitno utiču na moć i položaj političke partije u političkom poretku. Finansiranje političke partije pokazuje da se u njenom unutrašnjem životu, na osnovu uvida u sredstva, izdvajaju pojedinci i grupe. Raspolaganjem finansijama oni zadobijaju unutrašnju moć i kontrolu nad celokupnim unutrašnjim životom partije. To podstiče neravnopravnost pri odlučivanju i određivanju politike stranke. Partijske afere često pokazuju da ih oni koji raspolažu finansijama lako zloupotrebljavaju za račun sopstvenog interesa, ali i uticaja u partiji. Oni finansijama učvršćuju i svoje pozicioniranje van partijskog života, posebno kada partija osvoji vlast. Takođe, pokazuje se da je posedovanje materijalnih sredstava podjednako značajno „za politički život kao i birački glas” (Čupić, 2016: 121). Političke partije često koriste novac i za nezakonite radnje poput kupovine glasova. Drugim rečima, novcem se mogu počinuti i nepravde u unutrašnjem životu partije i izazvati velike negativne posledice u političkom životu.

Paradoksalno je da se bez finansijskih sredstava ne može, ali istovremeno da se njima mogu počinuti mnoge nelegalne, odnosno štetne radnje po društvo i državu. Iz navedenih razloga, u uređenim demokratskim porecima zakonski se reguliše finansiranje političkih partija i uvode nadzorni i kontrolni mehanizmi i organi koji prate finansijsku stranu partijskog života. U društvima u kojima to nije dobro ozakonjeno i u kojima ne postoje prateći nadzorni i kontrolni organi, finansiranje političkih partija može da ugrozi demokratski politički život. Finansiranjem političkih partija interesne grupe (i kriminalne među njima) utiču na politički život države. Taj uticaj završava u političkoj korupciji koja se postepeno širi i obuhvata celokupno društvo.

Politička korupcija – generator sistemske korupcije i pokretač koruptivnih radnji u državi

Politička korupcija se preko vlasti i institucija prenosi na primarne sisteme države (Čupić, 2016: 127–128). Drugim rečima, ona završava kao sistemska korupcija čija je karakteristika da prožima i zahvata sve sisteme na organizovan i sistematičan način. Sistemska korupcija pokazuje kolika je politička korupcija u državi i na koji način se ona manifestuje u primarnim sistemima. Politička korupcija se najpre širi u okviru političkog sistema osvajanjem političkih institucija i upuštanjem u nelegalne radnje i zloupotrebe javnih funkcionera i zaposlenih u institucijama. Politička korupcija razvija nešto najopasnije – sistem ucena. Svi učesnici u političkoj korupciji manje ili više su međusobno učenjeni. Upravo ucena utiče na održavanje korupcije i smanjuje mogućnosti pojave bilo kojeg vida otpora prema njoj unutar političkih institucija. Posebno je toksična korupcija uz podršku partija, odnosno partijskih funkcionera na pozicijama vlasti ili u javnom sektoru.

U ekonomskom sistemu ova korupcija omogućava monopolne pozicije, posebno u granama bitnim za funkcionisanje privrede. Monopol ukida ili smanjuje na najmanju moguću meru konkurenciju i zdravo privređivanje. Takođe, raznim mahinacijama i nelegalnostima ova korupcija utiče na robne rezerve, javne nabavke i funkcionisanje nadzornih, kontrolnih i inspeksijskih službi privrednog poslovanja. Kada politička korupcija obuhvati ekonomski sistem, onda dovodi u pitanje i tržište i normalno poslovanje. Takođe i ceo bankarsko-finansijski sistem kada je zahvaćen korupcijom, ostavlja neizbrisive posledice po normalno funkcionisanje celokupnog ekonomskog života. Često ova korupcija izaziva inflaciju pomoću koje se za kratko vreme ostvaruje ogromna dobit. Širenje korupcije u ova dva sistema pogubno je i tragično za socijalni državni sistem. Korupcija unutar socijalnog sistema izaziva velike društvene nejednakosti i povećanje broja siromašnih i istovremeno utiče na normalnu politiku zapošljavanja. Korupcija u socijalnom sistemu izaziva ogromne društvene napetosti između društvenih slojeva i između pojedinaca. U okviru socijalnog sistema posebno su korupcijom pogođeni obrazovni i zdravstveni podsistemi. Od ovih podsistema zavisi razvoj i budućnost društva. Širenje korupcije u njima zaustavlja i razara normalne životne tokove.

Korupcija iz socijalnog sistema preliva se i utiče na jedan od najosetljivijih sistema – vrednosni. Kada se vrednosti poremete, narušavaju se kriterijumi i mere koje služe kao ventili koji pokazuju u kakvom su stanju društvo i država. Obesmišljavanje vrednosti stvara uslove za pojavu opasnih patoloških pojava: kriminala, prevara, falsifikata i načina života koji postaje nerazuman.

Mediji i politička korupcija

U preventivnom delovanju, ali i u sprečavanju i borbi protiv korupcije, pored nezavisnih državnih organa poput Agencije za sprečavanje korupcije, Državne revizorske institucije, Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti i Zaštitnika građana, važnu ulogu imaju i mediji. Mediji kao posrednici između građana i vlasti, kao i javnih institucija, ali i kao sredstva preko kojih se prenose sve informacije od javnog značaja, imaju posebnu ulogu u razotkrivanju koruptivnih radnji u državi. Mediji bi trebalo da obelodanjuju

sve nelegalne aktivnosti javnih funkcionera i onih kojima je povereno javno dobro, odnosno javni interes. Istinitim i tačnim izveštavanjem o svemu što ugrožava javno dobro mediji ne samo da preventivno deluju već pomažu i državnim organima, posebno tužilaštvu i policiji, da razotkriju i istraže koruptivne aktivnosti.

Mediji imaju i usmeravajuću funkciju jer, upoznavanjem sa korupcijom i njenim štetnim posledicama po celokupno društvo, podižu nivo svesti građana da aktivno reaguju na koruptivne pojave. Na taj način utiču na formiranje demokratske političke kulture svih građana (Čupić, 2010: 73). U savremenim okolnostima posebna je uloga i značaj elektronskih medija koji brzim izveštavanjem mogu da omoguće svim građanima i građankama da se informišu o stvarima bitnim za javno dobro.

Kompletan medijski sistem trebalo bi da bude uključen u praćenje patoloških pojava koje ugrožavaju slobode i prava građana i stvaraju stanje društvene nestabilnosti. Kada mediji funkcionišu prema profesionalnim standardima, stvara se javnost koja je u stanju da sve loše i opasno po društvo i državu zaustavi. Uloga medija je i da uputi, označi i podstakne državne organe zadužene za praćenje nelegalnih aktivnosti i opasnih pojava među kojima je korupcija. Uz pomoć medija umrežava se preventiva, sprečava korupcija i podstiče borba protiv nje. Treba imati u vidu da među elektronskim medijima najveći značaj imaju televizije sa nacionalnom frekvencijom, posebno televizija koja ima ulogu javnog servisa. Upravo u ovom istraživanju ispitanici su davali svoje viđenje uloge javnog servisa u sprečavanju i borbi protiv korupcije u Srbiji.

Posledice političke korupcije u Srbiji

Dve su bitne posledice dominacije političke korupcije u državi: urušavanje institucionalnog poretka u državi i onemogućavanje bilo kakvog suprotstavljanja, otpora ili borbe protiv korupcije. Kad je reč o urušavanju institucionalnog poretka, ono se u prvom redu odnosi na najznačajnije državne organe koji bi trebalo da prate i sprečavaju ovu opaku pojavu: policiju, tužilaštvo i sudove. Drugom redu ovog urušavanja institucionalnog poretka pripadaju poreski i carinski organi, inspeksijske službe i nadzorni i kontrolni organi – i u institucijama i u okviru državnog poretka (Čupić, 2016: 90–91). Nefunkcionisanje ovih organa urušava celokupan institucionalni poredak kada je u pitanju vladavina prava i funkcionisanje institucija prema zakonima i propisima. Istraživanja pokazuju da se nivo osećanja sigurnosti građana povećava u državama u kojima je veće njihovo poverenje u institucije (Matijević i dr, 2022: 105).

Kada se parališu institucije koje igraju ključnu ulogu u borbi protiv korupcije, onda se korupcija u državi širi i vertikalno i horizontalno. Vertikalno u okviru vlasti (od centralne do lokalne), a horizontalno zahvata sve organe i institucije i građane koji treba da zadovolje svoje potrebe i interese, što bi trebalo da regulišu zakoni i propisi. Vertikalno širenje omogućava široki horizontalni razvoj korupcije koji uključuje sve građane. Na taj način korupcija postaje način života i, što je najgore, ona se neretko prihvata tako što se ništa protiv nje ne preduzima. Da bi zadovoljio neku potrebu koja zavisi od nadležnih državnih organa, građanin podrazumeva da je potrebno učestvovati u koruptivnoj radnji tako što prihvata iznudu zaposlenih u državnim organima ili sam nudi mito da bi što pre ostvario svoj interes (Vasović, 2000: 211).

Posledica političke korupcije jeste i stvaranje posebnog društvenog sloja vezanog za učešće u vlasti – kleptokratski sloj. Za taj sloj je karakteristično da svoju funkcije obavlja tako što se lično okoristi, odnosno lično bogati. To bogatstvo koje nosioci vlasti stiču počiva na njihovoj realnoj moći na osnovu funkcije koju obavljaju. Za kleptokrate je specifično da urušavaju zakonodavni okvir države donošenjem selektivnih zakona punih neodređenosti i uredbi koje omogućavaju monopolisanje u privrednom poslovanju, što takođe donosi veliku ličnu dobit. Kleptokratski oblik vladavine oslanja se na centralizaciju svega u državi, kao i na širenje javne administracije koja u svojoj glomaznosti postaje potpuno neefikasna (Čupić, 2016: 116–117).

Slabo plaćena administracija koristi kleptokratski oblik vladavine kako bi popravila svoj materijalni položaj, upuštajući se u koruptivne aktivnosti i uvlačeći u njih veliki broj građana. I u kleptokratskoj vladavini korupcija se raspodeljuje tako što su nosioci najvećih državnih funkcija ujedno i najveći koruptivni dobitnici, a oni na nižoj lestvici uvlače se u sitnu korupciju kojom nadomešćuju niske plate (Čupić, 2016: 116). Na taj način stvara se začarani koruptivni krug iz kojeg se teško izlazi i kojem teško spolja može bilo ko da se suprotstavi ili pruži otpor. Politička korupcija na ovaj način gura građane u osećaj straha, ravnodušnosti i, što je najgore, nemoći. Ona utiče na „potencijal političkog delovanja“ (Zafirović i dr., 2021: 351). Iz navedenih razloga posledice političke korupcije opasne su ne samo po sadašnjost nego zatvaraju i neposrednu budućnost tako što je predaju budućima koji će na koruptivan način organizovati život u državi.

Metodološke karakteristike analize

Analiza percepcije javnog mnjenja o zastupljenosti političke korupcije u Srbiji zasniva se na podacima empirijskog istraživanja „Vrednosni stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije (1990–2022)“, koje je sproveo Centar za politikološka istraživanja Instituta društvenih nauka. Reč je o anketnom istraživanju gde je kao sredstvo za prikupljanje podataka korišćen strukturisani onlajn upitnik. U cilju sagledavanja percepcije građana o zastupljenosti i raširenosti političke korupcije u Srbiji, formulisano je niz pitanja koja su obuhvatila mišljenja građana o zastupljenosti političke korupcije u Srbiji; političko poverenje; poverenje u političke partije; poverenje u izvore informisanja i autoritarnost (Matijević i dr., 2021: 48). Kako bi se što bolje razumela percepcija javnog mnjenja po pitanju političke korupcije, primenjujući korelacionu analizu, sagledali smo njenu povezanost sa političkim poverenjem¹, poverenjem u izvore informisanja, kao i sa stepenom autoritarnosti.

Na osnovu postojeće pregledane literature i postavljenog teorijskog okvira, formulisane su sledeće hipoteze:

H1: *O zastupljenosti političke korupcije – većina građana smatra da je politička korupcija raširena pojava u Srbiji;*

H2: *O povezanosti percepcije političke korupcije i političkog poverenja – građani koji smatraju da je politička korupcija raširena imaju manji stepen političkog poverenja;*

¹ Pod političkim poverenjem podrazumevamo dva tipa poverenja: poverenje u političke institucije i poverenje u političke partije.

H2a: O povezanosti između percepcije političke korupcije i političkog institucionalnog poverenja – građani koji smatraju da je politička korupcija raširena imaju manji stepen poverenja u političke institucije;

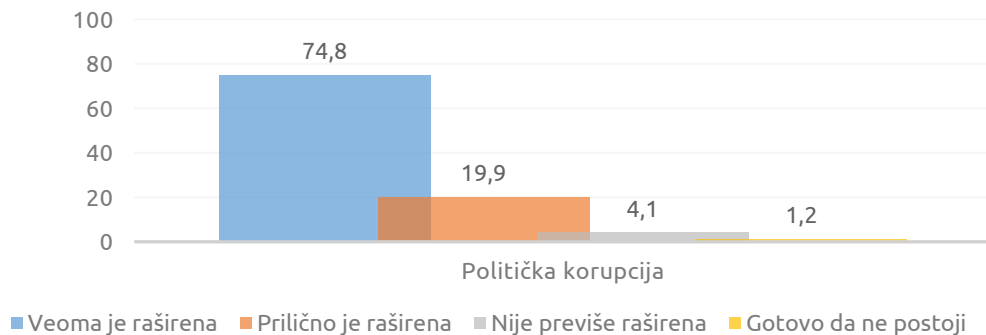
H2b: O povezanosti između percepcije političke korupcije i poverenja u političke partije – građani koji smatraju da je politička korupcija raširena imaju manji stepen poverenja u političke partije;

H3: O povezanosti percepcije političke korupcije i poverenja u tradicionalne medije – građani koji percipiraju da je politička korupcija raširena pojava imaju manje poverenja u tradicionalne medije;

H4: O povezanosti autoritarnosti i percepcije političke korupcije – građani koji smatraju da je politička korupcija veoma zastupljena pojava verovatnije imaju manje skorove na skali autoritarnosti.

Zastupljenost političke korupcije u Srbiji – rezultati istraživanja

Analizu smo započeli deskriptivnom statistikom gde su na grafikonu 1 predstavljeni odgovori o zastupljenosti političke korupcije. Ovi podaci pokazuju da ispitanici imaju uvid o postojanju i značaju političke korupcije.

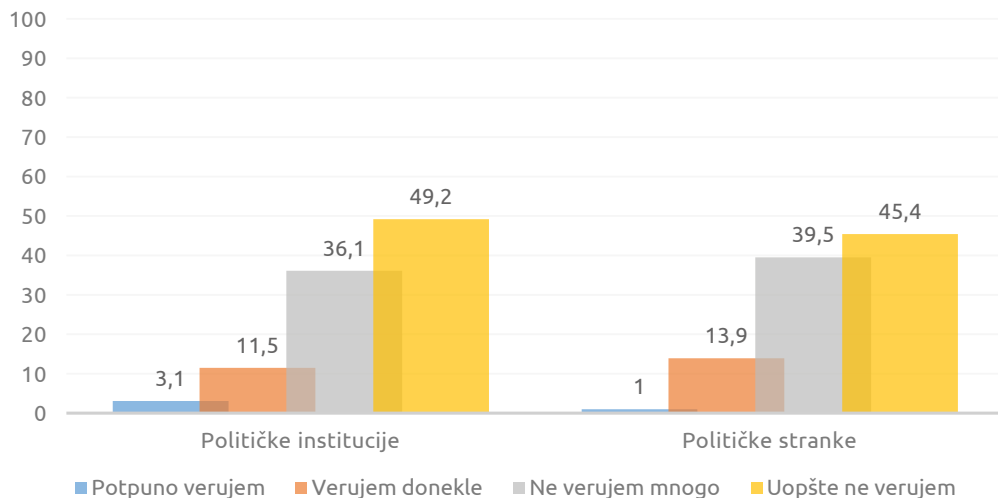
Grafikon 1. Rezultati ispitanika na pitanje: „Šta mislite, koliko je raširena korupcija, kao što je uzimanje mita, među političarima u Srbiji?“ (u %)

Rezultati grafikona 1 pokazuju da najveći procenat ispitanika smatra da je korupcija među političarima i političarkama raširena pojava (94,7%), od čega čak 74,8% ispitanika smatra da je veoma raširena. Da nije preterano raširena, smatra njih 4,1%, dok stav da korupcija gotovo ne postoji, ima samo 1,2% ispitanika. Moglo bi se reći da postoji svest o opasnosti od političara kada je u pitanju njihovo učešće u nelegalnim, odnosno koruptivnim radnjama, što potvrđuje našu osnovnu hipotezu o percipiranju političke korupcije kao raširene pojave u Srbiji.

Na grafikonu 2 predstavljeni su odgovori na skali poverenja u političke institucije i političke partije. Pre formiranja skale poverenja u političke institucije, koja se sastoji od

tri stava,² urađena je analiza njene pouzdanosti. Ukupna vrednost Cronbach's Alpha iznosi 0,823, što ukazuje na pouzdani merni instrument.

Može se primetiti da većina ispitanika nema poverenja ni u političke institucije (85,3%), ni u političke partije (84,9%), od čega uopšte nema poverenja 49,2% i 45,4% ispitanika (Grafikon 2). Samo 14,6% ispitanika ima poverenje u političke institucije, a 14,9% u političke stranke.

Grafikon 2. Rezultati ispitanika na pitanje: „Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe?“ (u %)

Kada je u pitanju umešanost političkih partija u koruptivne radnje, istraživanje pokazuje da je u percepciji građana i građanki ta umešanost velikih razmera. Političke partije su jedan od uzroka kada je u pitanju politička korupcija. Ako su političke partije sklone da na koruptivan način učestvuju u političkom životu, onda bi one u okviru parlamenta mogle da utiču na donošenje selektivnih zakona tako što će ih predlagati. Takođe, partije na vlasti mogle bi da utiču da se korupcija u vladi praktikuje i da se pomoću nje pojedincima, ali i partijama, omogućava dobit nelegalnim putem.

Nepoverenje je izuzetno visoko (Grafikon 2). U slučaju skale poverenja u političke institucije, rezultati se razlikuju kada se odvoje Parlament, Vlada i sudstvo. Istraživanja mnogih autora koji su se bavili korupcijom pokazuju da je korupcija u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti velikog obima i često najmanje vidljiva. Politička korupcija u Parlamentu snažno utiče na sve druge institucije. Kao najznačajnija institucija političkog života, Parlament bi trebalo da služi kao uzor i primer ostalim institucijama kako da funkcionišu. Ako u tu krovnu instituciju države prodre korupcija, ona se posle piramidom institucionalizma širi na dole i zahvata sve institucije vlasti. Upravo percepcija građana o najznačajnijoj zakonodavnoj instituciji pokazuje da građani smatraju da je korupcija velika u parlamentu – čak 57,9% uopšte nema poverenja, 26% nema mnogo, donekle 11,7%, a samo 3,7 % ima potpuno poverenje u Parlament.

² **Stav 1** – Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe: PARLAMENT;

Stav 2 – Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe: VLADA;

Stav 3 – Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe: SUDSTVO.

Kad je reč o Parlamentu, posebno je opasno nameštanje i kupovina zakona u kojoj je izražena „trgovina uticajem”. Iza nepravičnih zakonskih rešenja krije se po obimu najveća korupcija.

Ovo istraživanje pokazuje da građani i građanke imaju u vidu i veliku razmeru korupcije u Vladi, najznačajnijoj izvršnoj instituciji u državi. Podaci pokazuju da više od polovine (58,7%) ispitanika uopšte nema poverenja u tu instituciju, nema mnogo 24,1 %, donekle 4,8 %, dok joj potpuno veruje 12,5% ispitanika. Korupcija u okviru ove institucije vezana je za najosetljiviji finansijski deo države – budžet, potom za javne nabavke i državne rezerve. Korupcija u okviru Vlade povezana je sa podmićivanjem ili iznuđivanjem mita radi dobijanja dozvola ili drugih pogodnosti koje traže oni koji za to nemaju zakonsku osnovu. Preko mita i iznuđivanja izvršna vlast, odnosno Vlada, upada u razne vrste ucena koje produbljuju korupciju u državi.

Najosetljiviji deo kada je u pitanju ne samo politička korupcija nego i svi drugi oblici koruptivnih radnji vezan je za sudsku instituciju. Na osnovu deskriptivne statistike, može se primetiti da je nešto veće poverenje u sudstvo u odnosu na prethodne dve pomenute institucije: 35,9% ispitanika nema poverenja u sudstvo, 40,4% mu ne veruje mnogo, 21,2% donekle, a samo 2,5% u potpunosti ima poverenja.

Kada se raširi i posebno zahvati sud i sudije, korupcija postaje dominantna i snažna pojava koja potpuno uništava društvo. U našoj tradiciji navedena iskustva našla su svoje mesto u izrekama i poslovicama poput: „Kadija te tuži, kadija ti sudi” (Марковић, 2005: 128). Savremeni primeri pokazuju da su velike mogućnosti za korupciju u sudu. Sudije mogu na razne načine da manipulišu vremenom tokom sudskih procesa, odnosno da odugovlače ili ubrzavaju sudske postupke i na taj način prikrivaju učešće u koruptivnim radnjama. Za odugovlačenje ili ubrzavanje sudske postupke sudija ima na raspolaganju i niz ovlašćenja diskrecione prirode. Sudije sklone podmićivanju imaju na raspolaganju i neke procesne pogodnosti – da manipulišu predmetom i izvrstavaju donošenje pravične presude. To su neretko odlaganja ročišta zbog čestih sprečenosti neke od stranaka ili svedoka, iako sudija ima pravo da vodi postupak bez prisustva onoga ko je uredno pozvan a nije opravdao izostanak. Kad god to sudije čine, ostavljaju sumnju da nešto nije u redu u sudskom postupku koji vode. Ono što treba posebno istaći, jeste da građani u sudu vide poslednju odbranu pravde i da, kada ta odbrana izostaje, onda nastupa ne samo nepoverenje u sud nego i u državu, odnosno kompletne političke institucije. Sud je poslednja odbrana prava građana i građanki koja mogu biti ugrožena.

Kako bismo proverili hipotezu o povezanosti percepcije političke korupcije sa političkim poverenjem, primenili smo neparametarsku korelacionu analizu (Tabela 1). Možemo primetiti da postoji statistički značajna povezanost percepcije političke korupcije i sa poverenjem u političke institucije ($r = -.52$, $p = .00$), kao i sa poverenjem u političke partije ($r = -.29$, $p = .00$).

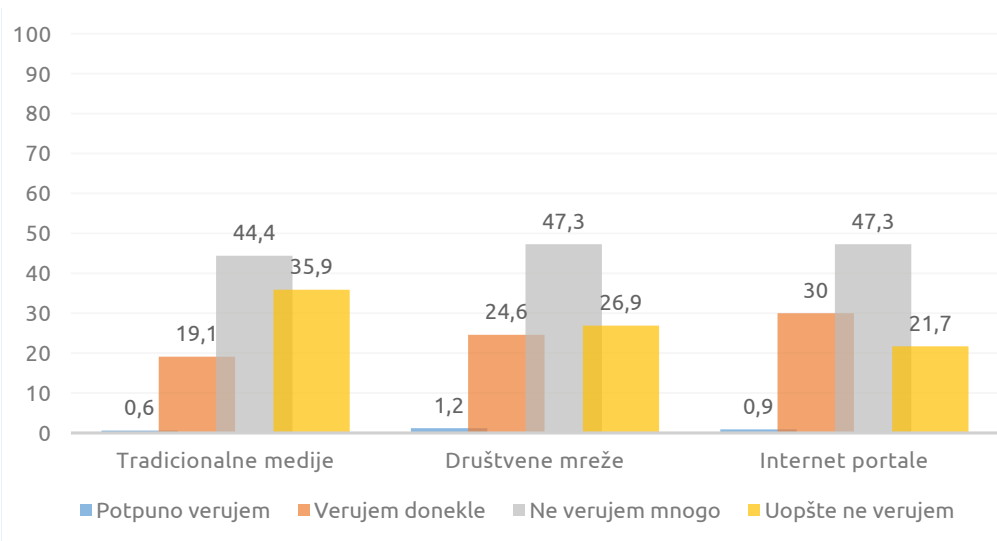
Tabela 1. Korelacioni koeficijenti za varijable percepcija političke korupcije, poverenje u političke institucije, poverenje u političke partije

	Poverenje u političke institucije		Poverenje u političke partije	
	JMS 2022			
Percepcija političke korupcije	r	-.52		-.29
	p	.00**		.00**
	N	2.045		2.461

Napomena: *nivo značajnosti $p < .05$; ** nivo značajnosti $p < .01$ (2-tailed)

Reč je o inverznoj vezi u oba slučaja – ispitanici koji smatraju da je politička korupcija raširena imaju manji stepen poverenja i u političke institucije i u političke partije. Suprotno, oni koji smatraju da je korupcija manje raširena imaju veći stepen poverenja. Na osnovu navedenog, osnovna hipoteza 2 je u potpunosti potvrđena.

Na narednom grafikonu (broj 3) predstavljeno je poverenje ispitanika u različite izvore informisanja: tradicionalne medije, društvene mreže i internet portale.

Grafikon 3. Rezultati ispitanika na pitanje: „Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe?“ (u %)

Većinski, ispitanici imaju manji stepen poverenja u sva tri izvora informisanja – tradicionalne medije (80,3%), društvene mreže (74,2%), internet portale (69%), u odnosu na one koji imaju veći stepen poverenja – 19,7%, 25,8% i 30,9% ispitanika.

I u slučaju povezanosti percepcije političke korupcije sa poverenjem u tradicionalne medije primenili smo korelacionu analizu (Tabela 2).

Tabela 2. Korelacioni koeficijenti za varijable percepcija političke korupcije, poverenje u tradicionalne medije, poverenje u internet portale, poverenje u društvene mreže

	Poverenje u tradicionalne medije		Poverenje u internet portale		Poverenje u društvene mreže	
	<i>r</i>	<i>P</i>	<i>r</i>	<i>P</i>	<i>r</i>	<i>P</i>
Percepcija političke korupcije	<i>r</i>	-,26	-,04		-,03	
	<i>P</i>	,00**	,04*		,16	
	N	2.461	2.452		2.464	

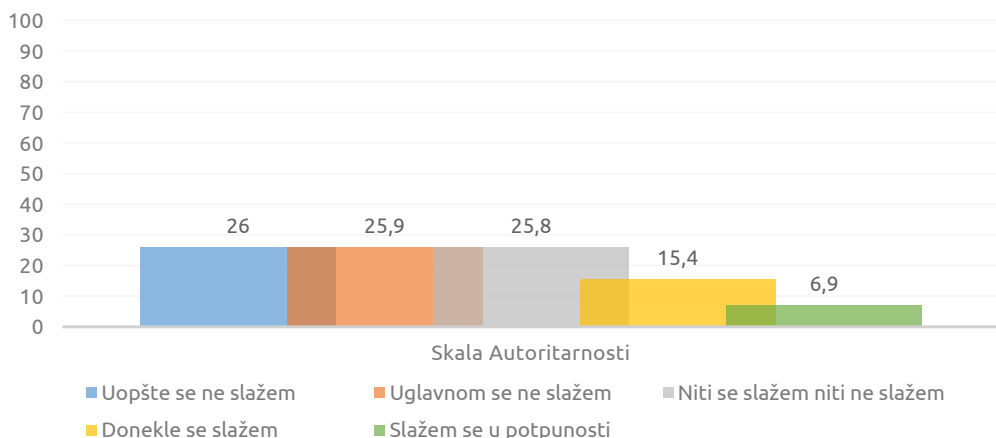
Napomena: *nivo značajnosti $p < ,05$; ** nivo značajnosti $p < ,01$ (2-tailed)

Percepcija političke korupcije je u negativnoj korelaciji sa poverenjem u tradicionalne medije ($r = -,26$, $p < ,01$), što govori o tome da ispitanici koji smatraju da je politička korupcija više zastupljena imaju manje poverenja u tradicionalne medije. S druge strane, povezanost percepcije političke korupcije i poverenja u internet portale jeste statistički

značajna ($p < ,05$), ali se ne može reći da postoji bitna veza između ove dve pojave ($r = ,04$). Ne postoji statistički značajna povezanost percepcije političke korupcije sa poverenjem u društvene mreže ($p > ,05$).

Navedeni rezultati mogu ukazati na to da je politička korupcija duboko prodrta ne samo u državne institucije nego i u medijski sistem. Politika je prisutna u tradicionalnim medijima tako što se meša u medijsku scenu i medijima manipuliše, stvarajući pomoću njih stanje u kojem se korupcija ili prećutkuje ili joj se ne daje nikakav javni značaj. To pokazuje saradnju medija sa političarima i njihovu dominaciju kada je u pitanju mešanje u profesionalno obavljanje njihovog posla. Drugim rečima, mediji učestvuju u prikrivanju pravog stanja kada su u pitanju koruptivne afere ili u prećutkivanju onoga što se dešava na javnoj sceni a vezano je za različite oblike koruptivnog delovanja institucija i svih koji su povezani sa korupcijom u institucijama.

Proverena je još jedna analiza pouzdanosti i to skale autoritarnosti. Vrednost Cronbach's Alpha veća je od ,7 ($= ,76$), što i u ovom slučaju ukazuje na pouzdani merni instrument. Skala se sastoji od četiri stava³ oblika petostepene Likertove skale (1 – potpuno neslaganje do 5 – potpuno slaganje). Na grafikonu broj 4 predstavljeni su skorovi na skali autoritarnosti.

Grafikon 4. Skorovi ispitanika na skali autoritarnosti (u %)

Nešto više od polovine ispitanika (51,9%) ima niže skorove na skali autoritarnosti. Približno trećina ispitanika je sa srednjim skorom (niti se slažem niti se ne slažem – 25,8%), dok više skorove ima 22,3% ispitanika.

Jedan od četiri uzroka korupcije, pored ljudske pohlepe, siromaštva i imperijalnih sila koje se mešaju u male države, jeste autoritarnost (Čupić, 2016: 116). Istraživanja koja su sprovedena u svetu i kod nas pokazuju da veća autoritarnost povećava mogućnost za koruptivne

³ Navedite u kojoj meri se slažete sa navedenim tvrdnjama:

Stav 1 – Najvažnije vrline koje deca treba da nauče jesu poslušnost i poštovanje autoriteta;

Stav 2 – Stanje nemoralna u našem društvu je delom posledica i toga što su i učitelji i roditelji zaboravili da je fizičko kažnjavanje ipak najbolji način vaspitavanja;

Stav 3 – Bilo bi bolje za sve kada bi vlasti cenzurisale štampu, filmove i druge medije, tako da se „smeće“ drži podalje od mladih;

Stav 4 – Ljude je moguće podeliti u dve grupe: na jake i slabe.

radnje. Političke vođe, odnosno oni na čelu državne vlasti, autoritarnošću mogu da se, uz pomoć koruptivnih radnji, što duže zadrže na funkcijama. Autoritarnosti pogoduju ne samo autoritarne vođe i njihovi najbliži saradnici nego i autoritarne ličnosti među građanima. Što je više autoritarnih ličnosti, to je manja sposobnost da se uvide koruptivne radnje i da se korupcija osuđuje. Autoritarne ličnosti su podložne vladajućoj ideologiji i iz ideološkog „slepila” ne mogu uopšte da zamisle i vide ono što se u stvarnosti događa kada je u pitanju korupcija.

Poslednju korelacionu analizu primenili smo u svrhu ispitivanja povezanosti percepcije političke korupcije sa skalom autoritarnosti. Postoji statistički značajna povezanost percepcije političke korupcije sa skalom autoritarnosti, iako je reč o slaboj vezi ($r = ,15$, $p < ,01$).

Tabela 3. Korelacioni koeficijenti za varijable percepcija političke korupcije, skala autoritarnosti

	Skala autoritarnosti	
	JMS 2022	
Percepcija političke korupcije	r	-,13
	p	,00**
	N	2.045

Napomena: *nivo značajnosti $p < ,05$; ** nivo značajnosti $p < ,01$ (2-tailed)

Veza je inverznog smera, što sugerise da ispitanici koji smatraju da je korupcija raširena imaju manji skor na skali autoritarnosti i obrnuto. I ovo istraživanje pokazuje da autoritarne ličnosti manje percipiraju političku korupciju kao zastupljenu pojavu u Srbiji i obrnuto, antiautoritarne ličnosti su kritičnije kada je u pitanju korupcija i one upravo pokazuju da je stepen raširenosti političke korupcije u Srbiji velikih razmera, što je u skladu sa našom hipotezom broj 4.

Zaključna razmatranja

Posledice koruptivnih radnji političkih subjekata snose svi građani. One se odnose na urušavanje političkih i drugih institucija i kompletnog političkog sistema. Politička korupcija utiče i na ekonomski sistem, uzrokuje socijalne nejednakosti i urušava sistem vrednosti. Značajno je ukazati i da politička korupcija usporava i zaustavlja bilo koji pokušaj borbe protiv tog velikog društvenog zla. Ta blokada je sistematična i systemska i zato su njene posledice pogubne po pojedince i celokupno društvo. Posledica političke korupcije je međusobna ucena svih njenih aktera, posebno u privrednom ambijentu države, i to što pothranjuje opasan obrazac političkog i društvenog života – „trgovinu uticajem”.

Istraživanje je pokazalo da građani smatraju da je zastupljenost političke korupcije u Srbiji izuzetno veliko, kao i da su svesni njene uništavajuće uloge po institucije, društvo i državu. Takođe je pokazalo veliko nepoverenje u zakonodavnu i izvršnu vlast, odnosno u Parlament i Vladu. Porazna je činjenica, koja proizilazi iz deskriptivne statistike, da građani i građanke nemaju poverenje ni u pravosuđe. Upravo je sud poslednja odbrana građana od nepravdi, pa i nepravdi proisteklih iz koruptivnih radnji. Istraživanje je pokazalo da zbog političke korupcije institucije i političke partije ne uživaju poverenje građana. I kad je o medijima reč (posebno tradicionalnim), ispostavilo se da građani imaju manji stepen poverenja u njih. Istraživanje je još pokazalo da su autoritarne ličnosti nekritične prema postojanju političke

korupcije u Srbiji, odnosno da je ne primećuju. Suprotno, ličnosti sa nižim skorovima na skali autoritarnosti verovatnije su stava da je politička korupcija izuzetno prisutna.

Ukupni rezultati istraživanja pokazuju da su u percepciji građana najznačajnije državne institucije podložne političkoj korupciji, kao i da su one jedan od izvora i uzroka širenja korupcije kroz sve državne sisteme. Građani smatraju da na zadovoljavanje njihovih interesa znatno utiču nezakonite i koruptivne radnje. Na osnovu ranijih istraživanja i ovog, moglo bi se zaključiti da je korupcija kao pojava u Srbiji izuzetno prisutna, kao i to da je postala obrazac i način života.

LITERATURA

- Amundsen, I. (1999). *Political Corruption: An Introduction to the Issues*. Bergen: Michelsen Institute. www.cmi.no/publications/file/1040-political-corruption.pdf (pristupljeno 2. februara 2023).
- Andvig, C. J., Fjeldstad, H. O., Amundsen, I., Sissener, T. & Søreide, T. (2001). *Corruption: A Review of Contemporary Research*. Bergen: Michelsen Institute <https://www.cmi.no/publications/file/861-corruption-a-review-of-contemporary-research.pdf> (pristupljeno 14. februara 2023).
- Антонић, Д. и др. (2001). *Корупција у Србији*. Београд: Центар за либерално-демократске студије.
- Brooks G., Walsh, D., Lewis, C. & Kim, H. (2013). *Preventing Corruption: Investigation, Enforcement and Governance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Čupić, Č. (2010). *Medijska etika i medijski linč*. Београд: Čigoja štampa.
- Čupić Č. (2016). *Politika i pohlepa*. Београд: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Čigoja štampa.
- Goati, V. (2008). *Političke partije i partijski sistemi*. Podgorica: Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore.
- Ferraz, C. & Finan, F. (2018). „Fighting Political Corruption: Evidence from Brazil”. In: K. Basu & T. Cordella (Eds.), *Institutions, Governance and the Control of Corruption* (pp. 253–284). Cham: Palgrave Macmillan.
- Fukuyama, F. (2018). „Corruption as a Political Phenomenon”. In: K. Basu & T. Cordella (Eds.), *Institutions, Governance and the Control of Corruption* (pp. 51–74). Cham: Palgrave Macmillan.
- Johnston, M. (2005). *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Јоковић, С. М. (2015). Употреба демократије и државе у популистичке и тоталитарне сврхе савремених властодржаца. *Српска јолићичка мисао*, 48(2), 71–89. <https://doi.org/10.22182/spm.4822015.3>
- Joković, M. (2017). Interests and Corruption. *Sociological Review*, 51(3), 457–476. <https://doi.org/10.5937/socpreg51-15212>
- Јоковић, М. (2018). Типологије корупције. *Српска јолићичка мисао*, 62(4), 267–284. <https://doi.org/10.22182/spm.6242018.13>
- Karklins, R. (2007). *Sistem me je naterao: korupcija u postkomunističkim društvima*. Београд: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji.
- Lambsdorff, J. G. (2007). *The Institutional Economics of Corruption and Reform: Theory, Evidence, and Policy*. New York: Cambridge University Press.
- Ledeneva, V. A. (2006). *How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Марковић, Д. Р. (2005). *Српске народне јословице и изреке*. Београд: Војноиздавачки завод.

- Matijević, B., Ostojić, I., & Jovanović, P. (2022). „Institutional trust and perceived sense of security – a comparative analysis”. In N. Dujovski (Ed.) *45 Years Higher Education in the area of security – educational challenges and security perspectives* (pp. 97–106). Bitola, Skopje: University „St. Kliment Ohridski”, Faculty of Security.
- Matijević, B., Zafirović, J. & Magdalenić, I. (2021). „Percepcija građana o spoljopolitičkom opredeljenju Srbije: Čija podrška će unaprediti socioekonomske prilike u Srbiji, Evropske unije ili Rusije?”. U: B. Todosićević (Ur.), *Predstave o Evropskoj uniji i Rusiji u javnosti Srbije: javno mnjenje Srbije 2018 – JMS 2018* (str. 44–57). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Rouz-Ejkerman, S. (2007). *Korupcija i vlast – uzroci, posledice i reforma*. Beograd: Službeni glasnik.
- Shleifer, A. & Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599–617.
- Slingerland, W. (2010). *Trading in influence: Corruption revisited. How a better understanding of the systemic character of trading in influence can help the Council of Europe and its Member States choosing the right instruments to tackle this form of corruption*. Paper presented in the meeting of the EGPA Study Group on Ethics And Integrity Of Governance, Toulouse, France, September 8–10. https://www.law.kuleuven.be/integriteit/egpa/egpa2010/slingerland_trading-in-influence.pdf (pristupljeno 2. februara 2023).
- Tanzi, V. (1998). Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures. *Staff Papers – International Monetary Fund*, 45(4), 559–594.
- Vasović, M. (2000). „Moralna klima, anomija i korupcija”. U: V. Vukotić (Ur.), *Sistem i korupcija* (str. 205–217). Beograd: Centar za ekonomska istraživanja, Institut društvenih nauka.
- Zafirović, J., Matijević, B. & Filipović, B. (2021). Institutional trust, political participation, and corruption: A European comparative perspective. *Sociologija*, 63(1), 336–354. <https://doi.org/10.2298/SOC2102336Z>

Milica Joković Pantelić, Branka Matijević
POLITICAL CORRUPTION IN SERBIA

Abstract

The paper deals with the forms and causes of political corruption in Serbia. The relationship between systemic and political corruption is particularly considered, including the consequences of political corruption for political and institutional life. The analysis also covers the role media is having in paying attention to the importance of and the fight against political corruption respectively. The paper is aimed at showing the way that Serbian citizens perceive political corruption. Relying on the data from the “Value Attitudes of the Citizens on the Democratic Transformation of Serbia in the Past Three Decades (1990–2022)” online research, conducted by the Centre for Political

Research and Public Opinion of the Institute of Social Sciences, this study is directed towards examining the hypothesis regarding the perception of prevalence of political corruption, and its connections to political trust, authoritarianism and the trust in traditional media. The results show that the citizens find political corruption to be a widespread phenomenon. The research confirms that the respondents who think that political corruption is spread wider have less trust in political institutions and political parties. Moreover, trust in traditional media is lower among these respondents. The results also show that the respondents with a lower score on the authoritarianism scale are more likely to believe that political corruption is a widespread phenomenon.

Keywords: political corruption, political trust, political institutions, political parties, media, authoritarianism